

Z vědeckého života

OD ALBÍNA BRÁFA K JOSEFU MACKOVI – PŘÍSPĚVEK K VÝROČÍ ÚMRTÍ DVOU VÝZNAMNÝCH ČESKÝCH EKONOMŮ

Antonie Doležalová, Vysoká škola ekonomická v Praze

Úvod

Před sto lety, v roce 1912, zemřel Albín Bráf, zakladatel českého ekonomického myšlení. Před 40 lety, v roce 1972, zemřel Josef Macek, jeden z jeho nejnadanějších studentů a také završitel jedné fáze ve vývoji českého ekonomického myšlení – té, kterou ukončily politické změny po roce 1948. Po roce 1948 byla jména obou mužů vymazána z učebnic ekonomie, jejich knihy – v lepším případě – zavřeny mezi libri prohibiti, dalších čtyřicet let se studenti ekonomie neměli vůbec dovědět o jejich existenci. Byla to paradoxní situace – pokud mohla někoho tehdejší oficiální marxistická ekonomie využít jako své ideové zdroje, byli to právě tito muži – minimálně pro svůj hluboký smysl pro propojení ekonomie se sociálními otázkami, jejichž řešení považovali za cestu k sociální spravedlnosti. V jejich neprospěch však hovořily jejich životní osudy: Albín Bráf se nikdy nepřidal k sociální demokracii či jinému druhu socialistického hnutí, a Macek patřil k té části sociální demokracie, která odmítla spojení s komunisty. Svůj odpor ke komunistickému režimu projevil už v roce 1949 emigrací.

Přesto nebyl ani jeden z nich zapomenut docela, a povědomí o jejich významu pro českou ekonomii čtyřicet let komunismu přežilo – už v prvním ročníku Politické ekonomie po pádu komunismu najdeme článek o Josefu Mackovi (Habr, Jankovský, 1990), a když Vysoká škola ekonomická vydala v roce 1992 první číslo svého nového odborného časopisu *Acta Oeconomica Pragensia*, věnovala je čtyřem nejvýznamnějším českým národohospodářům – a mezi ně zařadila právě Albína Bráfa a Josefa Macka spolu s Aloisem Rašínem a Karlem Englišem.¹ Ve stejné době vydala Karlova Univerzita klíčové dílo Josefa Macka – *Dědictví marxismu*.² Už přístup k oběma osobnostem v těchto prvních publikacích naznačuje, jak komplikovaný vztah k nim česká ekono-

1 Významní čeští národohospodáři. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 1., č. 1, Praha 1992

2 Macek, J. *Dědictví marxismu*. *Acta Universitatis Carolinae. Oeconomica*. 2/1991, Praha 1992

mie má, a proč za celých dvacet let oba marně čekají na analytické i systematické zpracování svého díla.³

Tento text si klade za cíl připomenout Albína Bráfa a Josefa Macka jako zásadní postavy dějin českého ekonomického myšlení. Přestože tato disciplína dnes stojí mimo hlavní proud ekonomie, lze v díle Albína Bráfa i Josefa Macka nalézt tolik inspirujících momentů, že má smysl se k nim vracet. Společné výročí úmrtí navíc nabízí možnost srovnání témat, která jim oběma byla společná. Při hlubším studiu děl obou autorů opravdu zjistíme, že některým otázkám věnovali soustředěnou pozornost; oba také používali tři cesty k hlásání a prosazování svých názorů: akademickou práci vědeckou i pedagogickou, popularizaci národohospodářských otázek a ekonomické vědy obecně ve veřejném prostoru a konečně politickou angažovanost, která šla ruku v ruce s jejich praktickými národohospodářskými aktivitami.

Z širokého pole témat a způsobů jejich prosazování, které byly oběma ekonomům vlastní, se následující text zaměřuje na tři oblasti: v prvé řadě je to místo a význam, který oba autoři přikládali metodologickému vyjasnění ekonomie a její tematizaci jako vědy sociální. Za druhé si všimneme důrazu na řešení sociálních otázek v rámci utváření hospodářských politik. Za třetí se soustředíme na to, jak zásadní význam přikládali ekonomickému vzdělávání a jeho kvalitě, a s tím související popularizaci ekonomické vědy. Čímž se zároveň příspěvek hlásí k blížícímu se 60. výročí založení VŠE – bez nadsázky lze totiž říci, že bez jejich práce by vysoké ekonomické školství hledalo své místo v české společnosti mnohem komplikovaněji. Nejdříve však bude jako společný rys jejich místa v ekonomickém myšlení konstatován fakt měnícího se vztahu společnosti v jejich době k ekonomii jako vědecké disciplíně, a také jistá dějová provázanost jejich personálních biografií. Tím se snažím upozornit na zřetelnou kontinuitu v českém ekonomickém myšlení – minimálně do roku 1948, a otevřít diskusi o jejich možnostech v komunistickém, a především postkomunistickém období.

1. Albín Bráf a Josef Macek: životní osudy

Albín Bráf⁴ se narodil v Třebíči 27. února 1851 rodině hospodářského úředníka ve službách šlechtického rodu Valdštejnů (Bráf Ant., 1913). S vynikajícím prospěchem vystudoval nejen akademické gymnázium v Praze, ale i právnickou fakultu pražské univerzity, kde byl v roce 1874 promován doktorem práv. Nastoupil sice krátkou soudní praxí, ale ještě v témže roce přijal místo profesora národního hospodářství na Československé obchodní akademii. Vedle toho působil také na škole Ženského výrobního spolku, která byla vůbec první dívčí školou vyučující v tehdejší Rakousku národní hospodářství. Dále se však věnoval také vlastnímu studiu – a to u profesora

3 Biografie i bibliografie obou ekonomů včetně plných verzí textů vč. časopiseckých studií (u J. Macka kvůli autorskému zákonu převážně náhledů) je díky společnému projektu NF VŠE, CIKS VŠE a ČSOB volně dostupná ve virtuální knihovně Bibliotheca economica na adrese www.bibliothecaeconomica.cz.

4 O A. Bráfovi nejnověji: Doležalová, A. a kol., Albín Bráf, politik, národohospodář a jeho doba. NUJH 2013, v tisku.

Eberharda Jonáka, a už v roce 1877 se habilitoval jako soukromý docent národního hospodářství na pražské univerzitě a vysoké škole technické. Na dosud německé univerzitě byl potom prvním učitelem, který přednášel národní hospodářství česky, naopak na technice se vzdal docentury ve prospěch Josefa Kaizla, jiného z významných českých národohospodářů.⁵ V roce 1882 se stal mimořádným a v roce 1890 řádným profesorem národního hospodářství na právnické fakultě již české části Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze.

Politicky díky svému tchánovi Františku Ladislavu Riegerovi zakotvil u staročechů. V letech 1883–1895 byl poslancem českého sněmu, byl také členem zemského výboru a doživotním členem panské sněmovny. Roku 1909 a v letech 1911–1912 byl úspěšným rakousko-uherským ministrem zemědělství. Stál při založení Zemské banky, jako nejbližší spolupracovník Josefa Hlávky pomohl uvést v život Českou akademii věd a umění a také Národohospodářský ústav.

Své teoretické i pedagogické dílo zanechal Albín Bráf v podobě drobných studií a přednášek, které byly na jeho přání shromážděny a vydány jeho žáky J. Gruberem a C. Horáčkem. Jde o třísvazkové Spisy dr. Albína Bráfa.⁶ Další Bráfovy texty vyšly v rámci pětidílného souboru Albín Bráf: Život a dílo.⁷ Ve svém díle se Bráf intenzivně zabýval sociální otázkou obecně i jejím řešením, především problematikou chudoby, sociálním zákonodárstvím a dělnickým pojišťováním. Druhou velkou oblast jeho zájmu představovaly otázky agrární politiky a situace zemědělského obyvatelstva.

Albín Bráf zemřel 1. července 1912 v Roztokách u Prahy.

Když Albín Bráf zemřel, bylo Josefu Mackovi 25 let. Stihnul však navštěvovat Bráfovy přednášky i jeho slavné národohospodářské semináře na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Albín Bráf jej nepochybně zásadním způsobem ovlivnil. Když Josef Macek publikoval svůj první odborný text „O živnostenském úveru,“ šlo o text, který sepsal právě v rámci Bráfova národohospodářského semináře v roce 1910. Publikoval jej na stránkách Bráfem spoluutvářeného dobově prestižního Obzoru národohospodářského v roce Bráfovy smrti, dokonce ve stejném čísle a hned za textem Josefa Grubera, který byl vzpomínkou na právě zesnulého Albína Bráfa.

Josef Macek se narodil 13. září 1887 v Krumpachu u Zábřehu na Moravě; v Zábřehu také s vyznamenáním vystudoval gymnázium. Poté studoval práva a filosofii v Praze a Berlíně. Politicky činný byl Josef Macek od roku 1912, nejprve jako člen České strany pokrokové (realistické), od roku 1917 byl členem Československé sociálně demokratické strany, jejího liberálního křídla. Na čas tuto stranu v roce 1919

5 Kaizl Josef (1854–1901), český národohospodář a politik. Vystudoval práva a národní hospodářství v Praze a ve Štrasburgu (u G. Schmollera), v roce 1883 byl jmenován profesorem národního hospodářství na české části Karlo-Ferdinandovy univerzity. V letech 1876–1883 byl koncipistou u zemského výboru, 1885–1887 poslancem říšské rady za stranu staročeskou, v roce 1890 přestoupil k mladočechům. Od roku 1891 poslancem říšského sněmu a v roce 1899 ministrem financí.

6 Národohospodářská theorie (1913), Národohospodářská politika (1914), Finanční věda (1915).

7 Horáček, C.; Gruber, J. (eds.). Albín Bráf: Život a dílo. Paměti (1922); Výbor statí z nauky národohospodářské (1923); Výbor statí z hospodářské a sociální politiky (1923), Rozličné statí (1923); Výbor statí z politiky a samosprávy (1924).

opustil, a spolu s Františkem Modráčkem založil Socialistickou stranu pracujících lidu. Od roku 1928 byl potom až do roku 1939 poslancem za sociální demokracii. V roce 1918 byl jmenován přednostou oddělení pro pozemkovou reformu při ministerstvu zemědělství, odkud v roce 1919 přešel do nového Státního pozemkového úřadu jako přednosta jeho prezidia. Od ledna do března 1919 byl členem československé mírové delegace v Paříži. V roce 1922 se stal členem vládního Poradního sboru pro otázky hospodářské (Doležalová, 2007, s. 68–72).

Souběžně s politickou rozvíjel i svou kariéru akademickou – v letech 1912–1918 učil na Československé obchodní akademii v Praze. Už od vzniku Vysoké školy obchodní na podzim 1919 zde přednášel, později – v roce 1921 – se zde také habilitoval, posléze se stal řádným profesorem národního hospodářství a vykonával funkci děkana. V roce 1928 začal působit na právě ustavené Svobodné škole politických nauk a zároveň řídit Vyšší školu socialistickou při Dělnické akademii. V roce 1945 se vrátil na VŠO, podruhé se stal děkanem, přečkal první vlnu kádrových čistek, ale v roce 1949 emigroval. Po své emigraci získal v roce 1953 profesuru na univerzitě v Pittsburgu.

Josef Macek se soustředil ve svém díle nejprve na problematiku vlastnictví půdy a jejího negativního vlivu na stav českého zemědělství (Macek, 1917, 1918). Odtud se brzy jeho zájem rozšířil na široké spektrum sociálních otázek (Macek, 1921, 1923, 1925b). Jeho zásadní vklad pro české ekonomické myšlení spočíval v promyšlení metodologických otázek a otázek souvisejících se zasazením ekonomie do kontextu sociálních věd (Macek, 1925a, 1992).

Josef Macek zemřel 19. února 1972 v Kanadě.

2. Od Bráfa k Mackovi I.: Místo ekonomie mezi sociálními vědami

Při úvaze o tom, co spojuje Albína Bráfa a Josefa Macka, se nabízí zřetelná paralela ve vztazích dobové společnosti k ekonomii. Oba zažili krizi kapitalistické ekonomiky – Albín Bráf krach na vídeňské burze v roce 1873, Josef Macek hospodářskou krizi z let 1929–1933. Oba tak zažili dobu, kdy byla ekonomie vystavena nedůvěře stran svých cílů, metodologie, ale i povaze svých poznatků. Tedy nedůvěře ve schopnost ekonomie úspěšně řešit problémy národního hospodářství. Oba dobová situace vedla k intenzivnímu zájmu o metodologii ekonomické vědy a pojmání ekonomie jako vědy sociální.

Bráfovy práce nesou stopy různých metodologických vlivů – od klasické školy přes německou historickou školu a tzv. katedrový socialismus až k rakouské škole mezního užítku – Bráf se přiznává k metodologickému „bloudění“ (Bráf, 1899). Bráf pozorně sledoval spor o metodu mezi K. Mengerem a G. Schmollerem, a přiklonil se k některým závěrům rakouské školy. Nesouhlasil však se všemi jejími vývody: např. podle něj účelem hospodaření nebylo pouze ukojení lidských tělesných potřeb, nýbrž i potřeb mravních a intelektuálních, tedy dokonalý lidský rozvoj. Bráf myslel historicky, zasazoval jevy do relevantních dobových kontextů, vyhýbal se pouhému přenášení myšlenek ze starší tradice stejně jako naivní ahistorické kritice; byl za všech okolností obezřetným interpretem. Bráfovu obezřetnost lze přitom dobře charakterizovat jeho vlastními slovy: každá reforma či hospodářský nástroj má svou dobu, a každá

doba má svůj platný právní řád. Změnou společenského zřízení nenastává žádná změna v principech lidského snažení a citění.

Podle Macka každá sociální instituce má svůj hospodářský aspekt, hospodářský rozměr má každý lidský čin. Hospodářský rozměr přitom spočívá v uspokojování potřeb z hlediska hospodárnosti, t.j. přiměřenosti účelů a prostředků. I když už počátkem 20. let Macek označoval hospodářské otázky za nejdůležitější společenské otázky vůbec, nedomníval se, že by se studium sociálních jevů dalo redukovat na ekonomii. Bez studia jiných aspektů sociálního řádu a bez jiných sociálních věd je pro Macka nemyslitelné i samo studium hospodářského řádu. Macek tvrdil, že liberální přístup k vymezení společenského blahobytu jako výsledku spontánních tržních sil postrádá altruistické hledisko. Ekonomii chápal jako vědu sociální (Macek, 1945, s. 18), která má objevovat pravidelné souvislosti mezi hospodářskými jevy.

Je přitom příznačné, jak si Bráfa i Macka zkoušeli přivlastnit mnohé směry: o Bráfa se svářil konzervativismus a liberalismus, Macek byl – a je – označován za liberála i socialistu. Bráf odmítal jak liberalismus, tak socialismus: liberalismus pro jeho negativní sociální důsledky a socialismus pro jeho požadavek zrušení individuálního vlastnictví, a hledal řešení v takových aktivitách státu, jež by eliminovaly negativní důsledky obou. Macek odmítal metodologický individualismus klasického liberalismu a vymezoval se vůči hlavnímu proudu soudobého liberalismu – zjednodušeně řečeno, vůči libertariánské interpretaci klasického liberalismu 19. st. To však nelze bez dalšího chápat jako odmítnutí liberalismu. Mackovo hledisko bylo komunitární, a byl uvědomělým socialistou. Byl ale zároveň nemálo ovlivněn i liberalismem a trvale se pohyboval na hranici mezi socialismem a liberalismem. K liberálním aspektům jeho myšlení patří klíčový význam pojmu spravedlnost, pojmu pozitivní svoboda a koncepci sociálních práv. Také jako Bráf hledal jistou střední cestu mezi kolektivismem a individualismem (Polášek, 2010).

Klíčovou roli při vymezení ekonomie hrála pro oba etika, kterou považovali za neodmyslitelnou součást ekonomie – odvolávající se na A. Smithe rozlišil v této souvislosti Albín Bráf dvě větve národohospodářské vědy: teoretickou a praktickou (Bráf, 1923b, s. 38), přičemž etický zřetel bylo možné podle něj požadovat pouze po vědě praktické, teorii označil za eticky neutrální: „...všecky theorie jsou ethicky neutrální, nevyjímaje ani etiku samu, pokud se tím názvem v novější době často rozumívá theorie o vzniku a vývoji mravních názorův a jednání, nikoliv nauka normativná.“ (tamtéž, s. 39) Bráf pevně hájil přesvědčení, že hospodářský růst musí probíhat při respektování etického hlediska ve společenském vývoji. Myšlenka, která bude rezonovat v Bráfových žácích. Macek později napíše, že „naše vědomé činy mají být zkrátka hospodárné, tak jako mají být mravné, krásné, zdravé.“ (Macek, 1945). Také Macek dělil ekonomii na teoretickou a praktickou; druhá využívá poznatky teorie pro volbu prostředků k dosažení určitých společenských cílů. Teoretická věda je prosta hodnotových soudů, pomáhá odhalovat pravdu, nikoli rozhodovat, co je dobré a co špatné. O to větší váhu přikládal významu etických principů pro ekonomické jednání: Macek hovořil o sociální ekonomice. Byl ostatně prvním, kdo zpřístupnil Smithovo klíčové dílo *Teorie mravních citů české odborné veřejnosti* (Macek, 1915).

3. Od Bráfa k Mackovi II: Sociální otázka a hospodářská politika

S právě řečeným úzce souvisí druhý spojující moment ekonomického myšlení Albína Bráfa a Josefa Macka. Tím je přístup k sociálním otázkám. Albín Bráf se sociální otázkou intenzivně zabýval; jeho zájem přitom kopíroval relevantní dobové proudy – zabýval se chudinskou i dělnickou otázkou, ale také celou širokou škálou rodičeho se sociálního pojištění. Důležité je přitom zdůraznit dvě skutečnosti: za první, podle Bráfa sociální otázky vznikají ve chvíli, kdy dojde k porušení základních charakteristik společnosti – k nim řadil monogamní manželství, soukromopodnikatelskou soustavu, individuální vlastnictví výrobních prostředků, svobodu smluv a právní rovnost všech lidí. Za druhé, primárním řešením sociální otázky byly podle Bráfa dělnické koalice a spolky stojící na stavovských nebo komunitních základech.

Překleneme-li pomyslný most od Albína Bráfa k Josefu Mackovi, uvidíme, že zájem o sociální problematiku se z českého prostředí nevytratil. Svou pozornost soustředil Macek nejprve na agrární otázku, protože spravedlivé rozdělení půdy považoval za podmínku dalších sociálních reforem ve společnosti.⁸ Kořeny veškerého společenského zla přitom Macek neviděl v soukromém vlastnictví, ani v přerozdělování, nýbrž právě jen v instituci velkostatku (Macek, 1918, s. 36).⁹ V době první republiky – a po jistém zklamání z průběhu pozemkové reformy – se soustředil na otázky chudoby, jejich zdrojů a cest k řešení. Za nezbytnou součást sociálních reforem považoval reformu pracovního zřízení, důchody a jejich rozdělování, cyklické výkyvy ekonomiky, sociální pojištění, politiku plné zaměstnanosti a stálou kupní sílu peněz.

Jak Albín Bráf, tak Josef Macek upřednostňovali řešení sociálních otázek založená na přednosti morálky a silného pocitu vzájemné pospolitosti. V intencích doby tak šlo o hledání podoby sociálního smíru, který zahrnoval všechny složky společnosti a kladl důraz na řešení soukromá a podnikatelská. Klíčovou kategorií v této souvislosti pro ně byla kategorie blahobytu, při jejímž vymezení sice počítali se splněním určitých materiálních podmínek, podstatu blahobytu však spatřovali v interakci s jinými jedinci. Hmotný blahobyt není sám o sobě cílem, nýbrž prostředkem ke kulturnímu a mravnímu povznesení člověka, psal Bráf. Macek o 30 let později hovořil o tom, že podmínkou všeobecného blahobytu je změna v myšlení o sociálních jevech: svět potřebuje novou hospodářskou filozofii, potřebuje si ujasnit podstatu blahobytu a jeho podmínky jak hmotné a technické, tak morální a politické (Macek, 1933).

8 Ve své analýze nerovnosti a vykořisťování z let 1917–1918 Macek dokazoval, že klíč ke změně společenských poměrů spočívá v odstranění pozemkového monopolu, jehož postupné odstranění – sám Macek tuto dobu odhadoval na více než 200 let – se mělo uskutečňovat jak cestou „ekonomického přinucení“ progresivním zdaněním a striktním omezováním dědického práva, tak cestou dobrovolné změny člověka prostřednictvím výchovy a etického působení.

9 Josef Macek nebyl proti systému, založenému na soukromém vlastnictví. Ale odmítal princip *laissez faire* v klasické podobě a byl proti takovému soukromopodnikatelskému podnikání, které bezohledně narušovalo celospolečenské zájmy a zneužívalo svého monopolního postavení. Řešení hledal ve vyvážené sociální politice.

Odtud se dostáváme k jim oběma společnému zápalu pro praktickou hospodářskou politiku: jejich aktivity v této oblasti v podstatě kopírují oblasti, kterým se věnovali v rovině teoretické. Je jim společné i to, že politickou kariéru budovali v oblasti agrární politiky – Albín Bráf jako ministr orby, Josef Macek na Pozemkovém úřadu, který řídil první pozemkovou reformu po roce 1919, postupně se však jejich zájem soustředil na řešení sociálních otázek. Ani jeden z nich nebyl ochoten kariéře podřídit své osobní přesvědčení.¹⁰ A společný jim byl také určitý realismus, který jim oběma bránil upínat se k nerealizovatelným „velkým vizím“ a spoléhat na změnu společenského zřízení, a naopak je vedl k naplňování cílů realizovatelných, zdánlivě malých. Bráf mluvil o „optimismus práce“. Pro oba bylo příznačné, že vždy obraceli pozornost na podstatu věci.¹¹

Podle Albína Bráfa měly úkoly státu v jakékoliv oblasti hospodářské politiky, a zvláště sociální, dvojí charakter. Negativní znamenal zabránění porušování svobody pracovní smlouvy a pozitivní pak podněcující, organizující či donucovací činnost státu. Stát tedy mohl buď pouze vytvářet podmínky a právní základ pro vytváření svépomocných institucí, nebo mohl sám určité instituce zřizovat. Bráf připouštěl zásahy státu pouze tam, kde nestačily vlastní schopnosti jednotlivců nebo jejich sdružení; stát měl tedy především vytvářet legislativu – v Bráfově době zákony na ochranu dělnické práce, o pojišťování, na řešení problému chudinské podpory a mzdy, domovského práva nebo tuláctví, zřizování institucí pro inspekci v továrnách, či úřadů pro zkoumání a evidenci dělnických poměrů. Mackův náhled byl obdobný – posilující role státu byla více či méně nutným pokračováním sociálních aktivit soukromých a dobrovolných. Přistoupilo však zdůrazňování klíčové skutečnosti – stát může začít v hospodářské politice intervenovat teprve ve chvíli, kdy pro tyto aktivity získá dostatečné finanční krytí. Macek rozšířil ve své době nejužívanější tezi o rozdílech mezi hospodařením veřejných a soukromých subjektů – že totiž soukromé hospodářství se řídí příjmy a veřejné se řídí podle výdajů. Podstata rozdílu podle Macka spočívala víc v tom, že veřejné korporace mají možnost získávat prostředky na krytí svých výdajů tím, že donutí soukromé subjekty odvést část svých příjmů státu nebo obci. Nejsou odkázány pouze na zisk. Tato mince má však i svůj rub, a tím by měla být odpovědnost za prospěch celé společnosti – stát musí své prostředky vydávat ve smyslu ekonomické racionality. Oba totiž, pokud uvažují o řešení sociálních otázek v rozdělení na státní a soukromé zdroje, vždy zdůrazňují, že všechny prostředky, které stát přerozděluje, jsou konec konců soukromé.

10 Albín Bráf neváhal opusit křeslo ministra orby a odmítnout nabízené křeslo ministra veřejných prací – do vlády se vrátil až v posledním roce svého života, po intenzivním přesvědčování předních českých politiků té doby jako byli T. G. Masaryk nebo K. Kramář, i samotného císaře Františka Josefa.

11 Bráf kritizoval jakoukoli podjatost a nekritičnost, která se projevuje v národohospodářských úvahách, “kde na místo objektivního vyjasnění obsahu a původu učení protivných vystupuje podkládání všelijakých pohnutek osobních” (Bráf, 1923a, s. 64.) Josef Macek byl neúnavný a obávaný diskutér, neváhal kritizovat kroky vládních představitelů, zvláště ministrů financí – do dějin českého myšlení vstoupily jeho polemiky s Karlem Englišem.

4. Ekonomické vzdělání jako základ hospodářské prosperity národa¹²

Viděli jsme šíři teoretického i praktického záběru obou ekonomů. Docenit ji však můžeme až ve chvíli, když dodáme, že celé toto spektrum otázek předávali dalším generacím ekonomů – oba byli významnými učiteli a propagátory ekonomie; Albín Bráf navíc v rezortu školství působil jako inspektor rakouského obchodního školství (od roku 1900). Bráf v roce 1903 vypracoval učební osnovy obchodního školství v podstatě platné až do roku 1948. A přesto, že se také aktivně podílel na zakládání prvních českých obchodních akademií, neváhal je ani kritizovat – především pro tzv. českou nemoc, tedy „nemíti ideálu naléhavějšího než službu za pevný plat.“ Jinak řečeno, obchodní akademie nevychovávali budoucí podnikatele, ale spíše úředníky, a to ještě ne z těch nejchytřejších dětí – v jeho době obvykle přicházeli na akademie teprve ty děti, které neuspěli na gymnáziu (Bráf, 1907). Bráfovi nešlo o pouhé zavedení teoretických ekonomických předmětů do školních osnov, ale právě o zavedení předmětů praktických – účetnictví, korespondence, kupeckého počtářství – a to už pro tehdy nově zaváděné čtvrté třídy měšťanských škol. Domníval se totiž, že neznalost praktických ekonomických dovedností je důvodem zaostávání Čechů za Němci. Bráf dokonce navrhoval zřízení stolic sociálních věd na teologických fakultách, protože v tom spatřoval jednu z cest, jak dát sociální působnosti kléru pevné základy (Bráf, 1923a, s. 67). Odvolával se přitom na roli kněží, kteří stáli v Čechách u „kolébky našeho národního probuzení“ (tamtéž), a proto je jejich místo také v poslední – národohospodářské fázi toho procesu nezastupitelné. Jeho představa přitom mířila ke kněžím nejen jako nositelům specifické, prakticko-ekonomické vzdělanosti, ale také jako k nositelům sociálního smíru na venkově.

Odtud vede pro Bráfa přímá cesta k logickému vrcholu jeho snažení: založení vysoké školy obchodní. Albín Bráf tuto myšlenku podporoval, byl jedním z autorů obsahů jednotlivých kurzů, ale ještě v roce 1898 více prosazoval myšlenku praxe pro absolventy obchodních akademií, která by dala studentům větší podnikatelský rozhled. Ještě v roce 1899 kladl Bráf důraz na dobudování podoby středních obchodnických škol, ale už v roce 1900, kdy byl z iniciativy Československé obchodní akademie předložen návrh na zřízení vysoké školy, Bráf tuto myšlenku podpořil. Když se ale v roce 1905 objevila v českém prostředí jediná možná cesta pro zřízení speciální vysoké školy obchodní – na vysoké škole technické, dal najevo své obavy, že na technických školách ztratí ekonomie možnost být zařazena do systému sociálních věd a stane se technicistní disciplínou pro ty, „... kteří budou státí o formální průkaz svého vysokoškolského vzdělání obchodnického ať již pro potřeby jakékoliv“ (tamtéž). Chápal však realisticky, že takové „zrození“ vysokého ekonomického školství je v Čechách jediné možné: dobře totiž věděl, že zájemců o studium národního hospodářství ani připravených učitelů nebude dostatek pro samostatnou školu; na straně druhé bylo zřejmé, že přičlenění nové fakulty ke stávající škole je jednodušší z čistě technického hlediska.

12 K historii ekonomického školství nejnověji Doležalová, A. a kol. Učíme ekonomii 90 let. Praha 2011.

Na tyto Bráfovy myšlenky Josef Macek zřetelně navázal, a ve své době patřil k těm, kdo nejvíce ovlivnili podobu ekonomických studií před rokem 1948. Nejen svou rolí profesora Vysoké školy obchodní (1919–1939, 1945–1949), ale také snahou o její reformu, kterou prosazoval i na parlamentní půdě: „*Tedy myslím, že účelem vysoké školy obchodní jest přinést do veřejného hospodářství, do veřejného mínění trochu nové ekonomické orientace, naučiti lidi nejen vydělávati způsobem mravným a celku prospěšným, nýbrž naučiti i veřejnost, soukromníky i stát i obce vydávati také způsobem celku prospěšným.*“¹³ Macek volal po změnách, které by uzpůsobily ekonomické vzdělávání v Československu potřebám doby – tzn. potřebám soukromého i rozšiřujícího se státního sektoru. Důvody, proč tomu tak není, hledal v úrovni ekonomického vzdělání na všech stupních škol (Macek 1940a, b; Macek 1931). Domníval se totiž, že právě učitelé nižších stupňů škol by mohli být přirozenými ráci nejen svým žákům, ale i jejich rodičům. Patříčné výchovy a vzdělání se mělo podle Macka dostávat i dospělým, po skončení formálního školního vzdělání a to právě s důrazem na praktické vědomosti rázu hospodářského a sociálního. V ekonomii viděl Macek také nejvhodnější úvod do různých oblastí sebevzdělávání, neboť téma je podle něj blízké každodenní zkušenosti každého čtenáře, dotýká se jeho životních zájmů a později se čtenář s pomocí ekonomie dostane i k obecnějším otázkám a osvojí si vědecké myšlení (Polášek in Doležalová, 2011).

Jak Bráf tak Macek kladli důraz na ekonomické vzdělávání u všech, kdo se pouští do jakékoliv hospodářské činnosti nebo se angažují v kterékoliv oblasti hospodářské či sociální politiky. S jejich anagažovaností v otázkách ekonomického vzdělání také souvisí, že oba byli vynikajícími popularizátory ekonomické vědy. Josef Macek už v průběhu studií začal psát do lokálních časopisů a deníků (např. Selské listy v Olomouci); později začal redigovat Právnické rozhledy a v roce 1923 byl jmenován vedoucím redaktorem měsíčníku Naše doba. Albín Bráf přispíval do Hlasu Národa či Obzoru národohospodářského. Kromě vysokoškolské katedry usilovali o rozšíření ekonomické vzdělanosti sepisováním slovníkových hesel, Bráf seznamoval české čtenáře s dobovým sociálním zákonodárstvím v Rakousku, ale také v Německu, Anglii, Francii nebo Švýcarsku. Bráf přednášel politickou ekonomii na pražském hradě arciknížeti Karlovi, Josef Macek se od roku 1925 stal pravidelným účastníkem schůzek Čapkových pátečníků a měl tedy možnost ovlivňovat ekonomické názory prezidenta T. G. Masaryka, přednášel členům sociálně-demokratické Dělnické akademie, podílel se na projektu tzv. vyšší školy socialistické, která měla v sociálních vědách a mj. také v ekonomii vzdělávat stranické kádry a připravovat je pro práci ve straně i ve státních strukturách.

Závěr

Albín Bráf v českém prostředí s naléhavou nutností otevíral mnohé ekonomické otázky, které Josef Macek nesl dál a prohluboval; oba tak vlastně stojí na počátku a na konci určité historické kapitoly jak ve vývoji českého ekonomického myšlení, tak

13 Viz <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/194schuz/s194007.htm> [Citováno 3. 10. 2012]

ekonomického školství. Macek na Bráfvův historický a holistický přístup k ekonomii navázal představou sociální skutečnosti jako vnitřně provázaného celku a odmítáním kauzality. Kritizovali projevy nedůvěry v ekonomii a její jednoduchou diskreditaci jako strategie pro hromadění majetku, usilovali o popularizaci ekonomie v širokých vrstvách veřejnosti. Ani jeden sice nevytvořil v ekonomii školu ve smyslu jednotné metodologie, ale oba dokázali ve své době probudit zápal pro ekonomii v desítkách svých žáků – které ale nijak netřídili ani dále nespoutávali ideologickými hranicemi. Jejich školy tak spíše vytvářely společenství spřízněných jedinců – jak to už na Bráfově pohřbu 4. července 1912 označil Cyril Horáček – jejichž životní přesvědčení i pozice se mohli velmi lišit. Ostatně, k Bráfovým kulatinám vycházely dlouhé stati v *Obzoru národohospodářském* od jeho žáků i spolupracovníků, Mackovi žáci na tehdejší Vysoké školy obchodní v roce 1937 i 1947 uspořádali velkolepé oslavy jeho kulatých narozenin, a to za velké pozornosti veřejnosti – Spolek komerčních inženýrů Macka jmenoval svým čestným členem, stal se čestným občanem rodného města Zábřeh. Naopak Josef Macek 25. února 1940 (!) vystoupil v protektorátním rozhlase, aby připomněl zásluhy svého profesora Albína Bráfa v boji o povznesení českého národa. Oba vždy měli prst na tepu doby: pro Bráfa i pro Macka byla společenská angažovanost morálním imperativem.

Literatura:

- BRÁF, A. 1899. *Listy o studiu národohospodářském*. Praha, 1899.
- BRÁF, A. 1907. Vysoké učení obchodní. *Obzor národohospodářský XII* (1907). Praha 1907, roč. XII, s. 1- 12. Dostupný také z www.bibliothecaeconomica.cz/library/27.
- BRÁF, A. 1923a. O novém buditelství českém. In HORÁČEK C.; GRUBER J. (eds.), *Albín Bráf, Život a dílo*. Díl druhý, Výbor statí z nauky národohospodářské. Praha: Vesmír 1923, ss. 61–67.
- BRÁF, A. 1923b. Věda národohospodářská počátkem XX. věku. In HORÁČEK C.; GRUBER J. (eds.), *Albín Bráf, Život a dílo*. Díl druhý, Výbor statí z nauky národohospodářské. Praha: Vesmír 1923, ss. 27–56
- BRÁF, A. 1913. Několik vzpomínek z rodinného života Dra Albína Bráfa. *Obzor národohospodářský*, 1913, roč. XIX, s. 257–265.
- DOLEŽALOVÁ, A. 2007. *Politické stranictví a ekonomický zájem*. Praha: NÚJH 2008, s. 68–72.
- DOLEŽALOVÁ, A. a kol. 2011. *Učíme ekonomii 90 let*. Praha: Wolters Kluwer, 2011.
- DOLEŽALOVÁ, A. a kol. 2013. *Albín Bráf, politk, národohospodář a jeho doba*. Praha : NUJH 2013.
- HABR, J.; JANKOVSKÝ, J. 1990. Profesor Josef Macek. *Politická ekonomie*, 1990, Vol. 38, No. 12, pp. 242–265. ISSN 0032-3233.
- HORÁČEK, C.; GRUBER, J. (eds.). *Albín Bráf: Život a dílo*. Praha: Vesmír 1922–1924.
- MACEK, J. 1915. *Mravní názory Adama Smitha*. Praha: Nákladem vlastním, 1915.
- MACEK, J. 1917. *Návrat k půdě*. Praha: Nákladem vlastním, 1917.
- MACEK, J. 1918. *Znárodnění a zlidovění půdy*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství A. Svěcený, 1918.
- MACEK, J. 1921. *Problém ceny v socialismu*. Praha: Nákladem Ústředního tiskového družstva Socialistické strany čsl. lidu pracujícího, 1921.

- MACEK, J. 1923. *Jak se dělá nezaměstnanost, dražota a bytová tíseň a proč se prohrávají stávky*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství A. Svěčený, 1923.
- MACEK, J. 1925a. *Socialismus*. Praha: Státní nakladatelství, 1925.
- MACEK, J. 1925b. *Základy sociální politiky*. Praha: Nákladem Ústředního dělnického knihkupectví a nakladatelství, 1925.
- MACEK, J. 1931. *Vyučování národnímu hospodářství na národních školách*. Praha: Státní nakladatelství, 1931.
- MACEK, J. 1933. *Zápas s omylem a chudobou. Úvahy o hospodářství, socialismu a demokracii*. Praha: Jan Laichter, 1933.
- MACEK, J. 1940a. *Školské kapitoly*. Praha: Jan Laichter, 1940.
- MACEK, J. 1940b. *Účel hospodářské výchovy na střední škole*. Praha: nákladem České společnosti národohospodářské, 1940.
- MACEK, J. 1945. *První uvedení do národního hospodářství*. Praha: Státní nakladatelství, 1945.
- MACEK, J. 1945. *Sociální ekonomika: Kurs národního hospodářství*. Praha: Česká grafická unie, 1945.
- MACEK, J. 1992. *Dědictví marxismu. Acta Universitatis Carolinae Oeconomica. 2/1991*, Praha 1992.
- POLÁŠEK, M. 2010. Josef Macek mezi liberálním socialismem a sociálním liberalismem (Podnět k diskusi nad liberálním aspektem Mackova myšlení). *Politická ekonomie*, 2010, Vol. 58, No. 3, pp. 402–418. ISSN 0032-3233.
- Významní čeští národohospodáři. *Acta Oeconomica Pragensia*, Vol. 1., No. 1, Praha 1992.
- www.psp.cz

FROM ALBÍN BRÁF TO JOSEF MACEK – A CONTRIBUTION TO THE ANNIVERSARY OF THE DEATH OF TWO SIGNIFICANT CZECH ECONOMISTS

Antonie Doležalová, University of Economics, Prague, nám. W. Churchilla 4, CZ – 130 67 Praha 3
(dolezala@vse.cz)

Abstract

This paper aims to commemorate Albin Bráf and Josef Macek as the key figures in the history of Czech economic thinking. It focuses on three topics which their theoretical works had in common: firstly, the methodology of economics and its assesment as a social science, secondly, the solutions to social questions within the framework of economic policies and, thirdly, the significance of economic education and popularization of economics. The objective of the study is to detect continuity in Czech economic thinking and open a discussion on its possibilities within both the Communist and post-Communist period.

Keywords

Czech economic thinking, Albin Bráf, Josef Macek, economic theory, economic policy, economic education

JEL Classification

A2, B1, B2, B4, H4